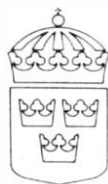

Motion till riksdagen

1988/89:Ju501

av Bengt Westerberg m.fl. (fp)
Kriminalvården

Mot.
1988/89
Ju501

Sammanfattning

Folkpartiet anser att det oavvisliga målet för kriminalpolitiken skall vara att bedriva en human kriminalvård med sikte på att anpassa dem som har dömts för brott till ett "normalt" liv i samhället.

Den nuvarande kriminalpolitiken grundar sig på beslut som fattades i början av 1970-talet. Med hänsyn till den tid som har förflutit sedan dess och de problem inom kriminalvården som främst narkotikamissbruket innebär anser vi att kriminalvårdsreformen förutsättningslöst bör utvärderas.

Det är angeläget att jämsides med fängelsestraffet och nuvarande icke frihetsberövande påföljder finna nya former av påföljder. Ett sådant förslag som omedelbart bör prövas inom ramen för en försöksverksamhet är samhällstjänst.

Det förmodligen mest framgångsrika sättet att bekämpa kriminalitet är att bekämpa drogmissbruket. Kontraktsvård kan utgöra ett värdefullt led i dessa ansträngningar. Reglerna vid denna vårdform bör skärpas jämfört med vad som gäller idag.

Det pågår idag ett omfattande missbruk av narkotika inne på anstalterna. Detta är oacceptabelt. Fler anstalter än idag måste göras helt knarkfria efter modell från Roxtuna-anstalten. Kontrollen av återvändande permittenter och besökare måste bli effektivare även om detta innebär att den personliga integriteten får vika.

Tanken att inkapacitera (dvs. omöjliggöra för presumtiva kriminella att begå brott genom att hålla dem i fängsligt förvar) den lilla gruppen mest brottsaktiva i landet är både principiellt och praktiskt ogenomförbar. Däremot bör domstolarna vid påföljdsvalet i större utsträckning än idag låta återfall i brott utgöra en försvårande omständighet.

Halvtidsfrigivningen skall avskaffas. Istället skall man återgå till frigivning efter två tredjedelar av strafftiden. Frigivningen skall i huvudsak vara obligatorisk men med viss möjlighet att uppskjuta den om den intagne har hanterat narkotika under anstaltstiden eller vid permission. Inom ramen för utvärderingen av kriminalvårdsreformen bör också övervägas skälen för och emot att helt avskaffa den villkorliga frigivningen.

Samtliga som är dömda till lägst två års fängelse bör kunna särbehandlas vad gäller anstaltsplacering och permissionsvillkor. Ansökan om permission skall kunna avslås om den intagne missbrukat narkotika under anstaltstiden eller tidigare permission eller på annat sätt misskött sådan.

Tillräknelighetsläran skall även fortsättningsvis vara utgångspunkten för bedömningen av påföljd för psykiskt sjuka. Däremot bör en avgränsning ske av de förutsättningar som skall grunda möjligheterna att bli överlämnad till slutna psykiatrisk vård.

Psykiatrin inom kriminalvården måste få ökade resurser.

Kvinnliga intagna skall om de önskar kunna hållas avskilda från manliga intagna på lokalanstalterna.

Mot. 1988/89

Ju501

1. Inledning

1.1. Kriminalpolitik

Det finns ett drag av uppgivenhet i den svenska kriminalvårdsdebatten. Denna uppgivenhet grundar sig på svårigheterna att finna verksamma medel som kan minska kriminaliteten samtidigt som man vidmakthåller ambitionen att föra en human kriminalpolitik med syfte att rehabilitera dem som döms för brott.

Dessvärre är de synbara effekterna av den förda kriminalpolitiken ofta mer negativa än positiva. Antalet anmälda brott har fram till 1987 ökat år efter år. År 1987 bröts denna utveckling då antalet anmälda brott blev 2 000 färre än 1986. Sett i ett längre perspektiv tycks brottsutvecklingen dock vara opåverkbar av de brottsbekämpande åtgärder som samhället vidtar. Återfallsprocenten bland dem som varit föremål för kriminalvård har knappast minskat sedan debatten om kriminalvårdens humanisering startade på 1960-talet.

Denna utveckling är oacceptabel. Medborgarnas respekt för lagarna bygger på att staten har vilja och förmåga att reagera på brott och att straffa dem som begår dem. Om medborgarna inte längre tilltror staten denna förmåga utgör det i längden ett hot mot demokratin.

Vi behandlar i denna motion några aspekter på den kriminalpolitik som förs i vårt land. Vår utgångspunkt är att Sverige skall slå vakt om en human kriminalvård.

Men humanitet är inte detsamma som kravlöshet. Staten kan med skilda medel hjälpa enskilda individer som på olika sätt har hamnat utanför samhället. Men i sista hand måste var och en ta ansvar för sina egna gärningar och de konsekvenser som kan följa av dem. I ett antal avseenden behöver därför kriminalpolitiken skärpas. Vi föreslår sådana åtgärder i det följande. Gemensamt för flertalet av våra förslag är att de utgör led i kampen mot drogmissbruket.

Missbruket av alkohol och narkotika utgör inte bara en av de vanligaste orsakerna till att brott begås. Missbruket, främst narkotikamissbruket, försvårar eller förhindrar också ofta återanpassningen av de kriminella. Narkotikamissbruket och de följder detta får, både på anstalterna och utanför, torde utgöra den främsta förklaringen till att kriminalvårdsreformen inte har infriat de förhoppningar som från början knöts till den.

1.2. Några siffror kring brott och straff

Mot. 1988/89

Ju501

Brotts- och kriminalstatistik visar att samtidigt som antalet brott ökar minskar andelen lagföringar liksom antalet personer inom anstaltsvård och frivård. Den genomsnittliga strafftiden blir kortare. Vi har sammanfattat några siffror nedan. (Den totala statistiken för 1987 föreligger inte. Antalet anmälda brott uppgick dock till 1 093 417.)

	1965–1969*	1980	1987
Antalet anmälda brott	521 116	928 277	1 094 417
Antalet lagföringar (domar, strafföreläggande, ordningsbot)	429 831	388 572	351 265
Antalet personer i anstalt, genomsnitt per år	5 376	4 564	4 481
Antalet personer i frivård	20 537	14 530	12 300
Genomsnittligt antal dagar i anstalt	143	111	89
Dygnskostnader per intagen i anstalt**	ca 100 kr	ca 520 kr	ca 900 kr
Dygnskostnader per klient i frivården**	ca 2 kr	ca 30 kr	ca 55 kr
Antal rymningar (uteblivande efter permission räknas ej som rymning)	557	1 269	1 134
Beviljade permissioner	10 373	40 878	43 218
Därav misskötta genom uteblivande eller på annat sätt	1 343 (13 %)	2 938 (7 %)	1 771 (4 %)

* Genomsnitt per år

** Löpande penningvärde

1.3. Några fakta om kriminalvården

Det finns för närvarande 58 lokalanstalter med sammanlagt 2 300 platser. På lokalanstalt placeras personer som dömts till fängelse i högst ett år och personer med längre strafftider under den sista delen av sitt straff.

Riksanstalterna är 19 till antalet och har ca 1 800 platser. Dessa anstalter är i allmänhet slutna och huvudsakligen avsedda för personer som dömts till fängelse mer än ett år.

Frivårdsorganisationen omfattar 61 skyddskonsulentdistrikt. Antalet klienter är ca 12 000.

1.4. Den genomsnittliga intagne

Som har framgått ovan är det genomsnittliga antalet intagna på anstalt runt 4 000 personer. 4 % av dessa är kvinnor. 17 % är utländska medborgare. Åldersgruppen 25–34 år utgör omkring 40 % av de intagna. 3/4 har en strafftid av 6 månader eller mindre. Endast ca 35 % har inget känt missbruk.

De vanligaste huvudbrotten är i nämnd ordning trafiknykterhetsbrott, för-mögenhetsbrott, våldsbrott och narkotikabrott.

2.1. Ett nytt synsätt

År 1974 fick Sverige en ny kriminalvårdslag. Den bärande tankegången i lagen var att anstaltsvården skulle förbereda den intagne för ett liv utanför anstalten utan att kravet på samhällsskydd skulle eftersättas. Det krävde en ökad samverkan mellan anstaltsvård och frivård samt mellan kriminalvård över huvud taget och andra samhällsorgan, som svarar för hälso- och sjukvård, socialvård och arbetsförmedling. Vidare skulle anstalterna vara av två slag, riksanstalter och lokalanstalter, som kunde vara slutna eller öppna.

Det s.k. normalklientelet skulle placeras i lokalanstalt. Genom frigång och ökade möjligheter till permission vidgades kontaktytorna med samhället utanför anstalten.

Även om det har skett vissa förändringar i lagen är alltjämt de ursprungliga grundtankarna i kriminalvårdsreformen giltiga. Det råder också i huvudsak politisk enighet om att Sverige skall slå vakt om den humana kriminalpolitik som kriminalvårdsreformen var ett uttryck för.

2.2. Dags att utvärdera reformen

Det förhållandet att det inte höjts några högljudda röster för att riva upp kriminalvårdsreformen innebär emellertid inte att den är utan brister.

Huvudsakligen kan detta förklaras med att utvecklingen har varit en annan än vad som fanns anledning att planera för vid mitten och slutet av 1960-talet när kriminalvårdsreformen utformades. Inte minst har narkotikabrottsligheten och narkotikamissbruket på anstalterna kommit att försvåra genomförandet av en del av ambitionerna i reformen. Detta har i sin tur lett till att reformens ursprungliga mål inte upplevs som realistiska.

Enligt vår uppfattning är det därför dags för en genomgripande utvärdering av kriminalvårdsreformen. En sådan, som bör ske inom ramen för en parlamentarisk utredning, bör överväga om de hittillsvarande målen för kriminalvården fortfarande i alla avseenden skall gälla och om de medel som står till förfogande i så fall är de riktiga.

Inom ramen för en sådan utredning bör man vidare överväga om närhetsprincipen, dvs att intagna skall placeras på anstalt nära hemorten, skall ha samma styrande effekt vid placeringen som idag. Erfarenheterna av närhetsprincipen visar att eftersom de intagna vistas i närheten av sin vanliga miljö så behåller de också kontakten med ett destruktivt socialt umgänge.

Vidare bör utredningen överväga att i större utsträckning differentiera klientelet med hänsyn framför allt till missbrukssituationen.

En del av de frågor som vi behandlar i det följande bör också bli föremål för närmare övervägande.

3. Alternativa straffformer

Mot. 1988/89

Ju501

3.1. Alternativ till fängelse

Fängelsestraff kommer även framdeles att vara ett nödvändigt inslag i svensk kriminalpolitik. Detta innebär inte att man skall avstå från ansträngningarna att söka alternativa straffformer och försöka förbättra dem som finns.

Det som är särskilt angeläget är att hitta andra, inte nödvändigtvis lindrigare, former av straff för unga människor och för de personer som har så många fängelsevistelser bakom sig att de i praktiken har blivit straffimmuna. Vi knyter i detta sammanhang särskilda förhoppningar till samhällstjänst och kontraktsvård, påföljder som båda syftar till att återanpassa den kriminelle.

3.2. Vad är samhällstjänst?

Runt om i världen söker man efter alternativ till fängelse för personer som gjort sig skyldiga till brott för vilka brukar dömas till frihetsstraff på upp till omkring ett år. I främst anglosaxiska länder har man infört ett straff som man kallar "community service" eller samhällstjänst. I våra nordiska grannländer Danmark och Norge förekommer försök med "samfundstjeneste".

Med samhällstjänst menar man i regel att den dömda på sin fritid under ett visst antal timmar utför ett oavlönat arbete som är nyttigt och meningsfullt för honom själv och samhället samtidigt som han inlemmas i ett lagarbete.

Naturligtvis finns det en rad problem förknippade med samhällstjänst. Det kan t ex vara svårt att finna arbetsuppgifter som den dömda rimligen kan klara av och som inte tas från den ordinarie arbetsmarknaden. Hur skall övervakningen ske? Och blir det inte svårt för domstolarna att välja ut de lagöverträdare som rimligen kan klara av samhällstjänsten?

3.3. Folkpartiet säger ja till samhällstjänst

Folkpartiet har ansett att fördelarna och möjligheterna med den nya påföljden överväger, medan socialdemokraterna mest sett till svårigheterna att genomföra den. Då frågan om att införa samhällstjänst som en ny straffform har behandlats av riksdagen har den hittills avvisats av socialdemokraterna och kommunisterna. I budgetpropositionen aviserar nu föredragande statsrådet en ändrad och mer positiv inställning till samhällstjänsten.

I Danmark har försöksverksamheten pågått sedan 1982. De danska erfarenheterna är övervägande positiva. Det är främst lagöverträdare som begått förmögenhetsbrott som efter personundersökning ådöms samhällstjänst i 20–200 timmar i stället för fängelse. Tillsynen av dem är noggrann. Sköter de inte det oavlönade arbetet, leder det till fängelse. Det är inte svårt att få tag på arbetsplatser, som har anknytning till ideell verksamhet eller är offentligt stödda. Återfall i brottsligt beteende förekommer naturligtvis, men de är trots allt färre än efter ovillkorligt fängelsestraff. Olika remissinstanser som domare, åklagare och advokater uttrycker sig positivt.

En av de fördelar med samhällstjänsten, till vilken vi knyter särskilda förhoppningar, är att de som döms till denna påföljd får möjlighet att inordnas i en normal social gemenskap. Erfarenheterna från Danmark talar

just om att många av dem som fullgjort samhällstjänst för första gången kom in i en "normal" arbetsgemenskap. De upptäcker att det har sina fördelar att leva ett "Svensson (Jensen)-liv".

Den positiva utvärderingen av den danska försöksverksamheten bekräftar vår uppfattning att det nu är dags att i Sverige införa samhällstjänst som ett alternativ till fängelse.

Med hänsyn till de svårigheter som det uppenbarligen kan innebära att införa samhällstjänst som ny påföljd anser vi att man, i likhet med vad som skedde i Danmark och Norge, inledningsvis bör göra det inom ramen för en försöksverksamhet. Försöksverksamheten bör genomföras i hela landet samtidigt men till en början i första hand inriktas mot unga lagöverträdare och ses som ett alternativ till skyddstillsyn eller kortare fängelsestraff. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

3.4. Ideella organisationer i kriminalvården

Som ett komplement till de rehabiliteringsinsatser som görs inom kriminalvården är det angeläget att också utnyttja de ideella organisationer och kyrkor som engagerar sig för de intagna såväl under anstaltstiden som därefter. Frågan hur den andliga vården inom kriminalvården skall vara organiserad har länge diskuterats. Det är angeläget att detta får en lösning som innebär att såväl svenska kyrkan som andra trossamfund skall få möjlighet att verka på ett fruktbart sätt på anstalter. Det är angeläget att detta också kommer att gälla andra organisationer.

4. Kontraktsvård

4.1. Missbruk som orsak till kriminalitet

En betydande del av de intagna på fängelserna har missbruksproblem. Som exempel kan nämnas att de beräkningar som gjordes under budgetåret 1986/87 tydde på att 28 % var grava narkotikamissbrukare och 17 % narkotikamissbrukare. Till detta kommer de som dessutom eller enbart är alkoholmissbrukare. Många av dem som döms för trafiknykterhetsbrott kan bedömas tillhöra denna senare kategori.

Många brott kan direkt härledas till missbruket. I ca 80 % av alla misshandelsfall har endera av offret eller gärningsmannen eller bägge varit påverkade av alkohol. En betydande andel av stölderna och bedrägerierna kan härledas till narkomaners behov av pengar för att finansiera missbruket. Trafiknykterhetsbrotten har ett direkt samband med alkoholmissbruket.

4.2. Bekämpa brott genom att bekämpa missbruket

Sambandet mellan missbruk och kriminalitet är så tydligt att det är svårt att finna någon isolerad brottsbekämpande åtgärd som skulle ha större genomslagskraft än en framgångsrik kamp mot missbruk. Hotet om fängelse har små utsikter att få den redan etablerade missbrukaren att avhålla sig från stölder och snatterier. För den som har ett utvecklat alkoholmissbruk utgör en månads fängelse för rattfylleri inte samma avskräckning som för

normalkonsumenten. Suget efter narkotika eller alkohol är så starkt att hotet om fängelse eller andra straff ofta kommer i bakgrunden. Lyckas däremot narkomanen eller alkoholisten bli fri från sitt missbruk ökar förutsättningarna kraftigt för att han eller hon skall avstå från att begå brott.

Det är av dessa skäl som folkpartiet gör en så tydlig koppling mellan samhällets kamp mot droger och förutsättningarna att minska brottsligheten. Det är också därför som folkpartiet anser det angeläget att införa kontraktsvård inom ramen för villkorligt fängelsestraff. Kontraktsvården skall syfta till att få kriminella missbrukare att avstå från att begå brott genom att bota dem från deras drogberoende.

4.3. Ändra reglerna för kontraktsvård

Sedan den 1 januari 1988 finns det möjligheter att döma missbrukare och vissa andra vårdbehövande till kontraktsvård. Folkpartiet motsatte sig emellertid den konkreta utformning som riksdagen gav kontraktsvården och som innebär att den är en utvidgning av skyddstillsynen.

I stället vill folkpartiet att kontraktsvård skall utdömas inom ramen för villkorligt fängelse. För detta talar huvudsakligen tre skäl.

Det första är att påföljdens allmänpreventiva effekt stärks till följd av det konkreta straffhot som vilar över lagöverträdaren.

För det andra skall den som bryter sitt vårdkontrakt och därmed skall avtjäna sitt fängelsestraff inte få avräkna något av fängelsestraffet mot den tid som har förflutit.

För det tredje skall kontraktsvården på ett snabbt och enkelt sätt, efter beslut av vederbörlig instans inom frivården, kunna omvandlas till ovillkorligt fängelse. Någon prövning av åklagare eller domstol före verkställigheten behövs därmed inte.

Dessa motiv utgör enligt folkpartiets uppfattning den riktiga utgångspunkten för hur kontraktsvård skall utformas. Det är angeläget att kontraktsvård inte uppfattas som en genväg förbi fängelsestraffet. Detta gäller särskilt sådana brott där det av allmänpreventiva skäl är angeläget att behålla en koppling mellan brott och straff, främst våldsbrott och rattfylleri.

Det vårdprogram som den dömda förbinder sig att efterleva skall ha den bestämda och konsekventa ambitionen att vederbörande skall bli av med sitt drogberoende. Detta innebär att behandlingstiden i allmänhet kommer att behöva omfatta en betydligt längre tid än vad det villkorliga fängelsestraffet innebär. Samtidigt som vi anser att detta är en nödvändig förutsättning för att kontraktsvården skall bli meningsfull inser vi att de hårda krav som kontraktsvården kommer att innebära gör att många med drogberoende kommer att välja att i stället avtjäna fängelsestraffet.

För att kontraktsvården skall fylla sin funktion krävs att de sociala myndigheterna och kriminalvården förmår att ge den dömda en adekvat vård. En meningsfull och väl fungerande kontraktsvård kräver ett omfattande förberedelsearbete från sociala myndigheter, frivård, åklagare och domstol. Redan när en person döms till kontraktsvård måste domstolen veta att en behandlingsplan finns uppgjord, och att det finns plats för den dömda på behandlingshem eller liknande. Under behandlingstiden skall kontinuer-

lig uppföljning ske för att ge den dömda erforderligt stöd eller för att kunna besluta om behandlingens upphörande och verkställighet av fängelsestraffet.

Mot. 1988/89
Ju501

Riksdagen bör nu fatta sådana beslut om ändring i lagen om kontraktsvård som föranleds av vad vi här har anfört.

5. Narkotikan på anstalterna

5.1. Det finns narkotika överallt

Som har framgått ovan bedöms nästan hälften av dem som döms till fängelse vara narkotikamissbrukare. Många, oacceptabelt många, fortsätter att missbruka under själva anstaltstiden. Detta innebär att rehabiliteringsförsöken ytterligare försvåras och att de ambitioner som finns att hjälpa internerna till ett hederligt liv i frihet inte kan genomföras. Missbruket under anstaltstiden leder till att de intagna skaffar sig skulder. För att kunna återbetala dessa måste de begå brott omedelbart efter frigivningen.

Det är därför en angelägen uppgift att stoppa narkotikainförseln till anstalterna.

Idag finns få kriminalvårdsanstalter som kan sägas vara narkotikafria. Däremot finns vissa avdelningar, t ex vid anstalterna i Roxtuna och Österåker, där narkotikan hålls borta genom särskilt omfattande kontroll, med 3 till 4 gånger större personalresurser än normalt, eller genom intensiva behandlingsmetoder.

Det är enligt vår uppfattning ett oacceptabelt förhållande att det finns narkotika på anstalterna. Intagna som tidigare inte haft kontakt med eller har mycket liten erfarenhet av narkotika måste få garantier för att de inte skall behöva utsättas för press från andra intagna att missbruka under anstaltstiden. Intagna som så begär skall därför ha en ovillkorlig rätt att bli placerade på narkotikafria avdelningar. Vad vi här har anfört bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

5.2. Narkotikan måste bekämpas

Roxtuna är ett exempel på att tunga missbrukare kan göras knarkfria på slutna avdelningar. Roxtuna-modellen bör tillämpas på fler kriminalvårdsanstalter för missbrukare.

Narkotika förs in på anstalterna när intagna återkommer från permissioner eller med besökare. Således går det att skära av tillförseln av narkotika om man förbjuder permissioner och besök. Att generellt vidtaga sådana drastiska åtgärder är dock inte acceptabelt. Dels skulle det innebära ett alltför kraftigt avsteg från den humana kriminalvården, dels finns det en risk att det leder till att atmosfären på anstalterna blir så spänd att det leder till oroligheter.

Däremot anser vi att man i större utsträckning bör differentiera de intagna vad gäller anstaltsplaceringen. De som vid upprepade tillfällen har låtit föra in narkotika på anstalterna kan då bli föremål för mer rigorösa kontroller när de själva återvänder från permissioner men också vid kontroll av deras besökare. De kontroller det då ofta blir fråga om, kroppsbesiktning och

undersökning av kroppens håligheter, är integritetskränkande för dem som utsätts. I syfte att hålla anstalterna rena från narkotika anser vi att man ändå måste acceptera en vidgad användning av sådana åtgärder.

Som vi återkommer till i det följande anser vi att misskötsamhet, bl. a. innehav av narkotika, under anstaltstiden skall kunna innebära att intagna nekas permissioner och att villkorlig frigivning uppskjuts.

6. Återfallsbrotten

6.1. Återfallen är många

Återfallsstatistiken är en dyster läsning. Några exempel:

Av antalet personer i åldern 15–20 år som tidigare varit lagförda har över hälften återfallit i brott inom ett år. I åldrarna upp till 40 år har över hälften av de tidigare lagförda återfallit inom två år.

Av dem som har dömts till fängelse i sju månader eller mer har mer än hälften återfallit inom ett år och över 80 % inom tre år.

6.2. Ett litet antal män begår flertalet brott

Docent Leif G W Persson har på uppdrag av försäkringsbolaget Trygg-Hansa gjort en studie av sambandet mellan individuell brottsbelastning och samhällelig brottsnivå.

Slutsatsen av Perssons studier är att det är en mycket liten andel av befolkningen som begår den stora mängden brott. Ca 80 % av bostadsinbrotten, ca 80 % av de fullbordade bilstöldrarna och ca 50 % av de anmälda tillgreppen ur och från motorfordon begås av en grupp på ca 12 000 personer. Ca 95 % av dessa är män. Ur denna grupp kan enligt Persson en ytterligare nedbrytning göras till en grupp på ca 2 000 individer. Dessa svarar för ca 40 % av bostadsinbrotten, ca 40 % av bilstöldrarna och ca en fjärdedel av tillgrepp ur och från motorfordon.

6.3. Skall vi öka inkapaciteringen?

Om de uppskattningar som Persson har gjort är riktiga ligger det nära till hands att fråga vad som skulle hända med brottsligheten om vi inkapaciterade de 12 000 som begår flest brott, dvs. förhindrade dem att begå nya brott genom att hålla dem i fängelse. Skulle vi då bli av med 80 % av den brottslighet som gruppen står för i dag?

Svaret på den frågan är olika beroende på om man ser brottsutvecklingen på kort eller lång sikt. Kortsiktigt skulle antalet brott minska om vi satte de 12 000 mest brottsbenägna i fängelse. Samtidigt skulle vi öka beläggningen på anstalterna från drygt 4 000 personer till över 16 000 vilket skulle kräva en enorm kapacitetsutbyggnad.

Men redan efter ett antal år, fem anser Persson, skulle en sådan nyrekrytering ha gjorts till gruppen brottsaktiva att den brottsminskning som tidigare åstadkommit skulle ha försvunnit. Och då uppstår frågan om vi skall inkapacitera också den nyrekryterade brottsaktiva gruppen. En sådan utveckling är naturligtvis orimlig både av principiella och praktiska orsaker.

Tanken att använda sig av en ökad inkapacitering är därför inte genomförbar.

Mot. 1988/89
Ju501

6.4. Skärpta straff vid återfall

I den av riksdagen under våren 1988 behandlade propositionen om straffmätning och påföljdsval föreslog justitieministern en viss reglering av vilken inverkan tidigare brottslighet skall ha vid påföljdsbestämningen.

De tre borgerliga partierna ville i en gemensam reservation gå längre än regeringen. Man ansåg från borgerligt håll att alltför snäva avgränsningar hade gjorts kring de förutsättningar som skall gälla för att tidigare brottslighet skall beaktas vid påföljdsbestämningen. Enligt justitieministern borde nämligen en särskild straffskärpning för återfall endast komma ifråga i sådana fall där återfallssituationen framstår som särskilt anmärkningsvärd. Förutom återfall i synnerligen allvarlig brottslighet avses med detta bl a upprepade och vanemässigt grova tillgreppsbrott såsom exempelvis bostadsinbrott. Straffvärdet för såväl det gamla som det nya brottet skall vara minst omkring ett års fängelse.

Folkpartiet vidhåller sin uppfattning att det fattade riksdagsbeslutet innebär att möjligheterna till straffskärpning vid återfall är alltför begränsade. Hänsyn borde kunna tas till återfall även när straffvärdet för brotten är lägre än omkring ett års fängelse.

Också upprepade återfall i tillgreppsbrottslighet som inte vanligen bedöms som grova bör kunna innebära en skärpning av straffet, och detsamma bör gälla återfall i narkotikabrott även om detta inte är grovt. Vidare bör det vara möjligt att skärpa straffet i större utsträckning än i dag även om samtidigt villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad. Det är angeläget att betona att det vid påföljdsbestämningen klart utsägs att det skall vara en försvarande omständighet att ha återfallit i brott. Riksdagen bör nu besluta att ändra tillämpliga lagar i enlighet med vad vi här har anfört.

7. Villkorlig frigivning

7.1. Halvtidsfrigivningen

För närvarande gäller att den som avtjänar fängelse skall friges när halva tiden har avtjänats. Undantag gäller för dem som dömts till fängelse i lägst två år för särskilt allvarlig brottslighet och där det finns risk för att han efter frigivningen fortsätter med brottslighet av samma slag.

Halvtidsfrigivningen som har gällt sedan juli 1983 har kommit att bli mycket kritiserad. Kritiken inriktar sig framför allt mot att det har kommit att bli för stor skillnad mellan domens formella och reella innebörd. Fängelsestraffkommittén har också föreslagit att en återgång skall ske till villkorlig frigivning efter två tredjedelar av strafftiden. Vi delar kommitténs bedömning och förutsätter att regeringen presenterar förslag med denna innebörd.

7.2. Skall vi behålla villkorlig frigivning?

Den villkorliga frigivningen är i dagens kriminalpolitik en viktig del av rehabiliteringen av de kriminella. Den dömda lämnar anstalten och övergår istället till kriminalvård i frihet. Under hot om att den villkorligt medgivna friheten kan förverkas ställs krav på skötsamhet under prövotiden.

Vi anser emellertid att man kan ifrågasätta om det överhuvudtaget finns anledning att behålla den villkorliga frigivningen. Kanske är det bättre att låta den reella och formella strafftiden överensstämma i sin helhet? Ett straff skall vara ett straff och när detta upphör skall också övervakningen upphöra. Att avskaffa den villkorliga frigivningen måste naturligtvis få konsekvenser för den totala strafftiden. En sådan åtgärd förutsätter därför avkortade strafftider, vilket också fängelsestraffkommittén har föreslagit.

Att avskaffa den villkorliga frigivningen kommer dock att leda till att de åtgärder som görs inom kriminalvården för att återanpassa de intagna till ett liv i frihet måste förändras. Många frigivna kommer ha ett behov av hjälp och stöd men om den villkorliga frigivningen avskaffas måste återanpassningen bygga på frivillighet och inte längre ske under straffhot. Vi kan inte nu ta ställning till om sådan frivillighet kommer att försvåra eller underlätta detta arbete.

Vi anser därför att de för- och nackdelar med att avskaffa den villkorliga frigivningen som vi här har redovisat bör studeras närmare inom ramen för den utvärdering som vi inledningsvis föreslagit.

7.3. Skall frigivningen vara obligatorisk?

Idag är den villkorliga frigivningen obligatorisk för intagna som har en strafftid under två år. Vi anser att det finns skäl att ifrågasätta denna ordning. Det huvudsakliga skälet mot att återinföra den fakultativa frigivningen, dvs en prövning i det enskilda fallet, anses vara att detta leder till rättsosäkerhet.

Enligt vår uppfattning bör utgångspunkten, i avvaktan på den ovan föreslagna utredningen, även fortsättningsvis vara att frigivningen skall vara obligatorisk. Emellertid bör möjlighet ges att i enskilda fall besluta att villkorlig frigivning inte skall beviljas. De kriterier som skall kunna föranleda att en intagen inte friges villkorligt efter förutbestämd tid, i framtiden två tredjedelar, skall vara tydligt angivna. Det skall framför allt gälla dem som ertappats med att hantera narkotika under anstaltstiden eller permissioner.

7.4. Ställ större krav på skötsamhet under prövotiden

För den som är villkorligt frigiven gäller en prövotid på ett till tre år. Under denna tid skall den frigivne iakttaga skötsamhet. Kraven på skötsamhet som frivården ställer i praktiken skiftar avsevärt. Särskilt gäller detta kravet på avhållsamhet från droger.

Vi anser att det är angeläget att skärpa kraven på dem som är villkorligt frigivna. Om en klient inte följer de anvisningar som frivården ger bör utgångspunkten vara att vederbörande återintages på anstalt. Grundläggande bör vara att missbruk av narkotika inte accepteras under vare sig anstaltstiden eller prövotiden. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

8. Permissioner

Mot. 1988/89
Ju501

8.1. Skilda former av permissioner

Den intagne kan få tillstånd att lämna anstalten för s. k. korttidspermission. Den förekommer i två olika former, nämligen regelbunden permission och särskild permission. Utöver dessa finns frigångspermission och besökspermission.

Utanför regelsystemet men inom ramen för korttidspermissionerna finns något som i dagligt tal kallas "lufthålspermission". Det är den form av permission som ges till intagna som bedöms behöva lämna anstalten ett tag utan att någon av de formella permissionsreglerna är helt tillämpliga.

8.2. Nya permissionsregler för långtidsdömda

Riksdagen beslöt våren 1988 att delvis nya regler skall gälla vad gäller placeringen på anstalt av långtidsdömda och deras permissioner. Den som har dömts till fängelse i lägst fyra år skall särbehandlas i vissa avseenden, däribland villkoren för permissioner, om det med hänsyn till arten av brottsligheten eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att fortsätta brottslig verksamhet innan straffet har avtjänats. Samma restriktioner skall, liksom hittills, gälla den som har dömts till fängelse i lägst två år för grov narkotikabrottslighet.

Konsekvensen av dessa bestämmelser innebär att de kategorier dömda som omfattas av ovan nämnda regler under den tid de vistas på riksanstalt endast får beviljas särskild permission och bara om det finns särskilda skäl till det. Vidare skall sådan intagen i fortsättningen vara bevakad under sådan permission.

8.3. Folkpartiet vill skärpa ytterligare

I samband med att reglerna för vilka kategorier intagna som skulle särbehandlas ändrades av riksdagen yrkade bl.a. folkpartiet att möjligheten till särbehandlingen borde gälla samtliga som dömts till fängelse i lägst två år oavsett brottslighetens karaktär. Enligt folkpartiet har en person som har erhållit ett så långt fängelsestraff som två år normalt sett gjort sig skyldig till mycket svår brottslighet, exempelvis allvarliga våldsbrott. I sådana lägen måste allmänhetens skyddsintresse kunna sättas i första rummet. Riksdagen bör därför med komplettering av sitt tidigare beslut skärpa möjligheterna då särbehandling av intagna får göras.

8.4. Krav på skötsamhet

I större utsträckning än idag bör beslut om permissioner också vara beroende av dels hur de intagna skött tidigare permissioner, och dels hur de uppför sig under anstaltstiden. T ex anser vi att den som påträffas med att missbruka narkotika under anstaltstiden inte bör beviljas permissioner förrän efter en provotid som bestäms i varje enskilt fall. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

9.1. Psykiskt störda lagöverträdare

Inom straffrätten finns vissa allmänna krav för att någon skall fällas till ansvar för brott. Ett krav är att den åtalade faktiskt har begått handlingen, ett annat att handlingen omfattas av gärningsmannens uppsåt. Handlingen skall ha begåtts med "vett och vilja". Sedan gammalt har personer med vissa själsliga svaghetstillstånd undantagits från den straffrättsliga sanktionen. Särbehandlingen beror inte på att gärningsmannaskap inte föreligger och inte heller på att uppsåtet saknas utan på en moralisk uppfattning att gärningsmannen inte kan hållas ansvarig för sitt handlande, tillräknelighetsläran.

Tillräknelighetsläran har i svensk rätt tagit sig uttryck i att rätten kan förordna att den som har begått brott istället för att dömas till fängelse kan överlämnas till psykiatrisk vård. Förutsättningen för detta är att en medicinsk utredning visar att han behöver sådan vård. Rätten får dock besluta om överlämnande endast om gärningen har begåtts under inflytande av "sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur att den måste anses jämställd med sinnessjukdom".

Det nuvarande påföljdssystemet är behäftat med brister. Ett relativt lindrigt brott kan leda till tvångsvård under många år, medan den som har begått ett mycket svårt brott ibland släpps fri efter kort vårdtid därför att han inte längre bedöms vara i behov av vidare psykiatrisk vård. Vidare visar exempel att det ibland tycks vara en tillfällighet om någon överlämnas till slutna psykiatrisk vård eller döms till fängelse. Denna kritik har framförallt framförts mot de s k jämställdhetsfallen.

Enligt vår uppfattning måste man även fortsättningsvis vid bedömningen av en åtalads gärning utgå från tillräknelighetsläran. Emellertid anser vi att man bara bör acceptera att det är i fall då någon är allvarligt psykiskt störd, sinnessjuk i brottsbalkens mening, som personen skall överlämnas till slutna psykiatrisk vård. Däremot bör en avgränsning ske av de förutsättningar som skall grunda möjligheterna att bli överlämnad till slutna psykiatrisk vård. Detta innebär en väsentlig begränsning av användningen av den s k jämställdhetsregeln. Skilda studier visar att jämställdhetsregeln har fått en mer vidsträckt tillämpning än vad som var avsett när begreppet infördes. Det är också personer som bedöms som jämställda som har de kortaste vårdtiderna och som oftast förekommer i uppmärksammade återfall i brott.

Vanliga påföljdsregler bör därmed i huvudsak gälla för de lagöverträdare som nu bedöms som jämställda. Därmed kommer också särskilda påföljdsregler för psykiskt störda lagöverträdare att tillämpas i färre situationer än enligt den nuvarande lagstiftningen. Vad vi här har anfört bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

9.2. Psykiatrin inom kriminalvården

Företrädare för kriminalvården vittnar om att en allt större andel av de personer som är intagna i anstalt eller föremål för frivård lider av olika psykiska problem. Detta är en följd av missbruksskador och ett resultat av att

den psykiatriska vården numera i allt större utsträckning är organiserad som öppenvård.

Mot. 1988/89
Ju501

Enligt vår uppfattning har kriminalvården idag inte tillräckliga psykiatriska vårdresurser. Detta kommer att accentueras i ett läge där jämställdhetsbegreppet avskaffas. Vi är därför övertygade om att det krävs en upprustning och förstärkning av psykiatrin inom kriminalvården. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

10. Kvinnor i kriminalvården

På ett antal lokalanstalter finns idag en gemensam placering av män och kvinnor. Som regel finns det 2–5 platser för kvinnor på de 25 anstalter som har möjlighet att ta emot både kvinnor och män, men i något fall kan halva antalet intagna vara kvinnor.

Erfarenheterna av de gemensamma placeringarna är skiftande. Särskilt i storstadsregionerna är erfarenheterna negativa. De kvinnliga intagna har där i vissa fall blivit utnyttjade av de manliga intagna, och det har visat sig svårt att tillgodose deras särskilda vårdbehov.

Frågan om kvinnor och män skall placeras gemensamt på anstalt bör enligt vår uppfattning avgöras av kvinnorna själva. Vi anser därför att sådana arrangemang bör vidtas på lokalanstalterna att kvinnor och män kan vara åtskilda. I storstadsregionerna kan det bli aktuellt att reservera en särskild lokalanstalt för kvinnor. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

11. Hemställen

Med hänvisning till det ovanstående hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en genomgripande utvärdering av 1974 års kriminalvårdsreform inom ramen för en parlamentarisk utredning,
2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om ett omedelbart igångsättande av en försöksverksamhet med samhällstjänst,
3. att riksdagen beslutar om ändringar i reglerna om kontraktsvård i enlighet med vad som har förordats i motionen,
4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om rätten för intagna att bli placerade på narkotikafria anstalter,
5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om bekämpning av narkotika på anstalterna,
6. att riksdagen hos regeringen begär förslag till ändring i tillämpliga lagar som föranleds av vad i motionen anförts om skärpning av straff vid återfall,
7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om skärpta krav på dem som är villkorligt frigivna,
8. att riksdagen beslutar om sådan ändring i tillämpliga lagar att förutsättningarna ökar att särbehandla intagna dömda till fängelse i lägst två år,

9. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om krav på skötsamhet vid permissioner,

Mot. 1988/89
Ju501

10. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om förändring av förutsättningarna att döma till sluten psykiatrisk vård,

11. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av en förstärkning av psykiatrin inom kriminalvården,

12. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om rätten för kvinnliga intagna att välja att bli placerade isolerade från manliga intagna.

Stockholm den 11 januari 1989

Bengt Westerberg (fp)

Ingemar Eliasson (fp)

Karin Ahrland (fp)

Charlotte Branting (fp)

Sigge Godin (fp)

Ingela Mårtensson (fp)

Jan-Erik Wikström (fp)

Kerstin Ekman (fp)

Karl-Göran Biörsmark (fp)

Birgit Friggebo (fp)

Elver Jonsson (fp)

Anne Wibble (fp)

